

Magyar királyi honvédség kötelékében szolgáló tábori lelkészek pasztorációja az első világháborúban

„Annyi tisztá papi öröme egy papnak sincs, mint a tábori lelkésznek”¹

STENCINGER NORBERT

Az Osztrák–Magyar Monarchia bonyolult felépítésű hadszervezettel rendelkezett. A háború kitörésekor hatályos véderőtörvény értelmében a szárazföldi haderő első vonalát a császári és királyi (kaiserliche und königliche, k. u. k.) közös Hadsereg (Heer) alkotta, amelynek hadkiegészítése az egész birodalom területéről történt, vezényleti nyelve pedig a német volt. A második vonalat az örökös tartományokból kiegészített, német vezényleti nyelvű Landwehr (kaiserliche-königliche, k. k.) és a Szent Korona országaiból sorozott, magyar (illetve horvát egységeknél horvát) vezényleti nyelvű Magyar Királyi Honvédség (königliches ungarische, k. u.) alkotta. A harmadik, csak háborúban felállításra kerülő, az örökös tartományokból kiállított Landsturm, illetve a Magyar Királyság területén felállított Népfölkelésből állt. A fegyveres erő másik haderőneve a császári és királyi Haditengerészet volt.²

A Monarchiában általános védkötelezettség volt érvényben, amelynek értelmében a férfiaknak, amikor születési évfolyamukat kijelölték, meg kellett jelenniük a területileg illetékes sorozóbizottság előtt. Ez békeidőben az állítási kötelezettségnek megfelelően 21 éves kor betöltése után történt meg, de a háború előrehaladtával és a veszteségek növekedésével egyre fiatalabb korosztályokat soroztak be katonai szolgálatra.

1 Hangok hazulról 1917. május 4.

2 Ravasz István és Szijj Jolán (szerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-Z-ség. Budapest. 2000.524. A háború kitörésekor a hatályos véderőtörvény szerintfelosztásról van szó. Balla Tibor: A militarista birodalom mítosza (In: Hadtörténelmi Közlemények 127. évfolyam 3. szám 628-643.) című tanulmányában kifejti, hogy a szárazföldi haderő szervezettség, kiképzettség, bevetetőség, a fegyverzet szintje szerint két fő részre oszlott. Az elsőbe a k. u. k; k. u; k. k., a másodikba pedig a Népfölkelés illetve Landsturm tartozott.

Ha ezen a vizsgálaton a fiatal egészségügyileg megfelelt, akkor a számára kisorsolt alakulathoz vonult be.³

A kor követelményeinek megfelelően a katonának hitéletének gondozására a haderőben természetesen létezett tábori lelkészi szolgálat, amely igazodott a fegyveres erő szervezeti felépítéséhez és működéséhez. Az egyházi hivatal kereteit egy 1869. február 1-jétől életbelépett átszervezés gyökeresen megváltoztatta. Az egyik legfontosabb módosítást értelmében a katonalelkészi szolgálat felépítésében igyekezett a birodalom lakosságának felekezeti sokszínűségének megfelelni, ezért az 1868. évi LIII. törvénycikk 21. paragrafusának⁴ előírása szerint épült fel. E törvényi szabályozás alapján megkülönböztetnek római katolikus, görögkatolikus, görögkeleti, evangélikus, református, izraelita felekezeteket, és ennek megfelelően gondoskodtak a haderőben az egyházi hivatalok felállításáról. Bosznia–Hercegovina 1878-as okkupációja után, az ottani bosnyák csapatok szervezésekor, egyidejűleg az iszlám katonák lelki gondozásáról is intézkedtek.⁵

A reformmal bekövetkező változás másik fontos eredménye, az volt, hogy az állománytáblán béke- és hadiállományt különböztettek meg. Békeidőben a közös hadseregnél a tábori püspök (apostoli vikárius) és szolgálatát támogató Tábori Szentszék vezetésével működött a tábori lelkészi szolgálat. A Magyar Királyi Honvédségnél azonban ugyanakkor mindössze néhány tényleges lelkész pasztorált.⁶ Ennek értelmében nem beszélhetünk kiépített lelkészi szolgálatról, azonban mégis kidolgozták a számukra a szabályzatokat és utasításokat, amely a közös hadseregben használatos iratok átvételét és értelmezését jelentette. Ezek szerint a honvéd lelkészek hatáskörét és szolgálati kötelezettségeit pontosan meghatározta a Szervi Határozvány és a Szolgálati Utasítás. Az első Szervi Határozványt, honvéd- lelkészek számára 1874-ben adták

3 Ravasz I. – Szijj J.: i. m. 2000. 711. Az alkalmas újoncokat 13 fős csoportokba sorsolták, ahonnan a 4., 8., és 13. a területileg illetékes honvéd- vagy Landwehr-ezredhez vonult, míg a többség a közös alakulathoz.

4 A törvény így rendelkezett: „*A hadseregnél és állami közintézetekben (katonaiskola), úgyszintén a polgári és katonai kórházakban minden vallásfelekezet tagja saját egyházuk lelkészei által részesítendőek vallásos tanításban és minden lelkészi szolgálatban.*” – 1868. évi LIII. törvénycikk 21. paragrafusa. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5375> Letöltve: 2016. február 5.

5 A Habsburg-birodalom illetve az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében a római katolikus mellett a következő felekezetek egyházi személyei szolgáltak: görögkatolikus 1779-től, görög keleti 1834-től, evangélikus 1860-tól, református 1860-tól, izraelita 1834-től óta és muszlim 1878 után.

6 A Magyar Királyi Ludovika Akadémián, a budapesti helyőrségi kórházban és a két hadapródiskolában.

ki.⁷ A következő, 1898-as 6600. számú elnöki körrendelet ezt hatályon kívül helyezte.⁸ Ebben pontosan meghatározták a honvéd tábori lelkész felépítését békeidőben és mozgósítás esetében. Ennek értelmében a honvéd lelkészek állománya tényleges- és tartalékállományra oszlik. A mindössze négy főállású lelkész ellenére természetesen a honvédségnél békeidőben szolgáló honvédek sem maradtak lelki támasz nélkül, a helyőrségük településének illetékes papja, lelkésze járt be a laktanyába az ott szolgálók hitéletének biztosítására.

A mozgósítás után minden mozgósított hadsereghez egy-egy tábori főpapot⁹ vezényeltek. A tábori főpap a mozgósított seregnél ugyanazt a hatáskört töltötte be, mint béke idején a katonai plébános a hadtestparancsnokságoknál. Ő egyházi ügyekben a tábori püspöknek, katonai ügyekben a hadseregparancsnoknak volt alárendelve. A tábori főpapnak voltak alárendelve a római katolikus lelkészek, amíg az egyéb felekezetek lelkészei katonailag a hadseregparancsnokságnak, egyházi szempontból az őket küldő egyház vezetőjének. A kettős alárendeltség, amely békeidőben jellemző volt, megmaradt a hadra kelt sereg esetében is. Ennek megfelelően a tábori lelkészek katonailag a parancsnokuk, míg egyházilag a tábori püspöknek illetve felekezetük vezetőjének tartoztak felelősséggel. Vitéz Váradi Géza így emlékezett erre: „*Plébánosom Szarajevóban való rövid tartózkodásom alatt lelkemre kötötte, hogy legelső kötelességemnek tartsam a katonai előírások tanulmányozását, azok pontos betartását, mert csak ezek ismerete által válhat belőlem kötelességtudó tábori pap.*”¹⁰

Mozgósítás után a Landwehrével egyetemben, felállították a Magyar Királyi Honvédség tábori lelkészi szolgálatát, és a közös haderő tábori püspökének joghatósága alá vonták. A római és görögkatolikus felekezetek felett a tábori püspök gyakorolta a joghatóságot, protestáns és görögkeleti tábori lelkészek, valamint tábori rabbik a jurisdictionális felhatalmazást attól az egyházi hivataltól kaptak, ahonnan a megbízásukat is.¹¹

A magasabb szintű parancsnokságokon is szolgáltak tábori lelkészek, de akik igazán sokat tettek a katonák lelki gondozásáért, azok a hadosz-

7 Szervi Határozvány magyar királyi honvéd lelkészek számára In: Rendeleti Közlöny Magyar Királyi Honvédség számára. 1874. december 15.

8 A-2, Szervi Határozványok magyar királyi honvédlelkészek számára. In: Rendeleti Közlöny Magyar Királyi Honvédség számára. 1898. október 1.

9 Feldsuperiort

10 Várady Géza: Emlékeim Boszniából. Budapest. 1914. 30.

11 A magyar királyi honvédség tábori lelkész szolgálata 1868-1918. Kiemelten az I. világháború időszakában folytatott tevékenységére. PhD értekezés. 2011.

tály-parancsnokságokon, tábori és tartalékkórházakban, megerősített helyeken, vártörzsekben és ezredeknél tevékenykedő egyházi személyek voltak.

A hadosztályoknál két tábori lelkész szolgált, akik közül az egyik minden esetben római katolikus volt, míg társa felekezete attól függött, hogy az alakulatban szolgálók soraiban mely vallás volt a legelterjedtebb. Az ennél alacsonyabb beosztású alakulatoknál egy lelkész szolgált.¹²

Ha esetleg valamely hadosztálynál két katolikus tábori lelkész volt beosztva, úgy a rangidős feladata volt¹³ a lelkészi szolgálat vezetése mellett a hadosztálylelkészet irányítása és az anyakönyvek vezetése is.¹⁴ Ha hadosztálynál egy katolikus mellett egyéb felekezethez tartozó egyházi személy volt beosztva szolgáltra, akkor mindegyikük önállóan vezette felekezetének lelkészi hivatalát.¹⁵

Ha a hadosztály kötelékébe tartozó dandárt nagyobb távolságra vagy hosszabb időre szólítja a szolgálat, egy erre a feladatra kijelölt lelkész követi az alakulatot: „*Ha egy dandár nagyobb távolságra és hosszabb időre kiküldöttetik (nevezetesen hegyes vidékeken működő hadosztályoknál), úgy a hadosztályparancsnokság által erre kijelölt honvéd lelkész a dandárt követni s a hadosztály lelkészettől a szükséges mennyiségű anyakönyvi ívet igényelni tartozik*”¹⁶

A tábori és tartalék kórházakban minden esetben szolgált tábori lelkész, csak úgy, mint a megerősített helyeken vagy vártörzsekben. Elsősorban azért volt szükség arra, hogy az ezeken a helyeken szolgáló honvédeknek saját tábori lelkészüik legyen, mivel ők saját hadosztályuktól elkülönítve harcolnak.

Békeidőben a tábori lelkészek önkéntes alapon vállalták a szolgálatot, mivel az egyházi személyeknek törvény tiltotta a katonai szolgálatot. A háborút megelőzően kiadott rendelkezésben szabályozták a tartalékos viszonyt is. Az 1914. február 28-án, a honvédelmi miniszter által kiadott rendelkezés értelmében a nyilvántartásba áthelyezett hadköteleseknek

12 Borovi J.: i. m. 1992. 99.

13 Abban az esetben, ha a hadosztálynál szolgáló tábori lelkészek közül az egyikük hivatásos, míg a másik tartalékos volt, akkor a rangviszonyra tekintet nélkül a hivatásszerű lelkész a hadosztálylelkészet vezetője. Kivételt képez az az eset, ha a rangidős lelkész a tartalékba helyezése előtt tényleges állományban szolgált

14 Szolgálati Utasítás 1913. 27. §.

15 Borovi József: A magyar tábori lelkészet története. Budapest. 1992. Dr. Varga A. József (2010): Katonák - lelkészek: tábori lelkészek. Budapest. 2010. 68 Stencinger Norbert: A magyar királyi honvédség tábori lelkész szolgálata 1868-1918. Kiemelten az I. világháború időszakában folytatott tevékenységére. PhD értekezés. 2011.

16 Szolgálati Utasítás 1913. 27. §.

jogában áll kinevezésüket kérni.¹⁷ A kérelmezőnek egyértelműen meg kell neveznie, hogy a cs. és kir. közös haderőben vagy a m. kir. honvédségben akarja a szolgálatot letölteni. Csatolni kellett továbbá „*az utolsó alkalmazási okíratot (katolikus lelkészek által a felszentelési okmányt is), kötelező az előirt eskünek letételére a tényleges szolgálatra való bevonulásnál és az előirt szolgálati könyvek beszerzésére – a két kötelezőt czélszerű egy okmányban összefoglalni- valamint az illetékes honvéd kiegészítő parancsnokság által az anyakönyvi lapnak egy bitelesített másolatát.*”¹⁸ A kinevezés napjától a kérelmezők a póttartalékos nyilvántartásból töröltettek és a magyar királyi honvédség állományába kerültek.

A kérelmeket a honvédelmi miniszternek címezték: „*Nagyméltóságú Honvédelmi Miniszter Úr! Alulírott azszal az alázatos kérelemmel fordulok a Nagyméltóságú Honvédelmi Miniszter Úrhoz, hogy alulírottat táborig lelkészé a magyar királyi honvédség tartalékába kinevezni méltóztatssék. Maradok Nagyméltóságú Miniszter Úrnak alázatos szolgálja Muba Béla római katolikus lelkész.*”¹⁹ A kérelem mellé, a kérelmezőnek csatolnia kellett egy kötelezvényt, amelyben nyilatkozik arról, hogy beszerzi a táborig lelkészi kinevezéshez szükséges iratokat és a szolgálathoz szükséges esküt leteszi.²⁰

Csatolni kellett továbbá egy igazolást arról, hogy a beadvány időpontjában milyen egyházi szolgálatot lát el. A fent idézett esetben ez így szólt: „*Igazolvány. Alulírott ezennel hivatalosan bizonyítom, hogy Muba Béla György mint fölszentelt áldozópap jelenleg a Máriaradnai zárdában tartózkodik P. Prieszter Ágoston zárdafőnök.*”²¹

A honvéd táborig lelkészek öltözete a honvédség számára kiadott szabályzathoz igazodott.

A Magyar Királyi Honvédségnél szolgáló táborig lelkészek öltözetét csakúgy, mint honvédtársaikét, az *Öltözeti és fölszerelési szabályzat a magyar királyi honvédség részére* hatályos kiadványa határozta meg.²² A honvéd táborig lelkészeknek a katonai- illetve az egyházi szabályoknak is meg kellett felelniük, ezért felekezetenként különböző volt.

17 Rendeleti Közlöny Magyar Királyi Honvédség számára (továbbiakban: RK) 1914.

18 Uo. 53.

19 HIM. HL. 1914.

20 Uo.

21 Uo.

22 *Öltözeti és fölszerelési szabályzat a magyar királyi honvédség részére*, Budapest, 1876. Később 1887-ben illetve 1892-ben is kiadták; VII. rész. További hivatkozások az 1892-ben megjelent szabályzatra vonatkoznak. A háború kitörésekor az A-26. *Öltözeti és fölszerelési szabályzat a M. Kir. Honvédség számára*. Budapest. 1911 volt érvényben, de ez csak kiegészítéseket tartalmaz.

A katolikus lelkészek és segédlelkészek a papi öltönyt viselték, mely a fekete reverendából, papi gyöngyös nyakkötőből és fekete selyem papi palástból állt. Abban az esetben, amikor egyházi szertartáson vettek részt, „*illető egyházi szabályokhoz kell alkalmazkodnia.*”²³

Természetesen megkülönböztettek ünnepi és hétköznapi viseletet. Díszben, különös bemutatásoknál és ünnepléseknél reverendában, gyöngyös nyakkötővel, fekete palásttal, lelkészi övvel és díszkalappal vount ki. Jelentkezésnél és katonai ünnepélyeknél papi atillát, gyöngyös nyakkendő, a csizmába húzott fekete nadrágot és díszkalapot viselt.

Szolgálaton kívül papi atillát, vagy sötét polgári kabátot, nyakig bezárt fekete mellényt, gyöngyös nyakkötőt, csizmába húzott fekete nadrágot és polgári kalapot viselt. A térdig érő papi atilla finom, meghatározott minőségű posztóból készült, és álló gallérral van ellátva. A honvéd gyalogtiszti atillához hasonló, fekete selyem-mellzsinórokkal és fekete selyemgombokkal ellátva.

A hétköznapiokon viselt tábori sapka és honvédlelkészi köpeny megegyezett, illetve hasonlított a tiszteknél használatoséhoz. A köpenyben annyi volt az eltérés, hogy bár a szabása megegyezett a kékszürke köpenyével, de hajtókák és szegélyek nélkül készítették.

Az öltözetnek fontos eleme volt az öv. Ez a 10,5 cm széles, a derék méretéhez igazodó, hosszú, fekete selyemszalagból van készítve, és mindkét végén 8 cm hosszú aranyrojtokkal volt díszítve. Meghatározták azt is, hogy a rojtos végeknek milyen mértékben kell lelógniuk viselés közben.

A görögkeleti vallású honvédlelkész tábori köpenye és sapkája megegyezett a katolikus társáéval, míg reverendája és fővege a saját egyházának az előírásához igazodott. A reformált vallású lelkészek öltözete annyiban különbözött a katolikus tábori lelkészekétől, hogy gyöngyös nyakkendő helyett fehérret hordtak.²⁴ A honvéd tábori rabbik tábori sapkája és köpenye ugyan az volt, mint katolikus, görög-keleti és protestáns vallású kollégáiké, de a vallásának megfelelő öltözetet és főveget hordta. Az egyházi személyek, az esetleges kiténtetéseiket, a reverendán vagy papi atillán a hatályos rendelkezések értelmében viselhettek.²⁵

Egy 1911. április 1-én kiadott miniszteri körrendelet szabályozta az egyenruházati járulékot.²⁶ Ennek értelmében a tényleges állományú, bé-

23 Uo. 364.

24 Uo. 364.

25 Uo. 365.

26 RK. 1911. május 13. 3910/eln. sz. körrendelet.

kében kinevezett vagy a tartalék állományból áthelyezett honvédlelkeseknek 240 korona egyenruházati járulékot rendszeresítettek.

A harcok megkezdése után, egy miniszteri körrendeletben szabályozták a hadba vonult tábori lelkészek ruházatát.²⁷ Ennek értelmében a beosztott honvéd lelkészeknek külön tábori ruházat viselését engedélyezik. A fent említett Öltözeti és fölszerelési szabályzat VII. részében feltüntetett egyenruházatihoz képest a következő változások léptek érvénybe: a táboriszürke köpeny hajtókáját ezt követően bársonyból készítik. A békeidőben szegély nélküli fekete pantalló, háborúban fekete posztószegéllyel ellátott tábori szürkére változott. Ezen kívül változás volt még a papi atilla megjelenésében is. A békeidőben eredetileg fekete ruhadarab színét a háborúban táboriszürkére módosították és engedélyezték zsebek és lehajtható gallér alkalmazását. A ruházat viselését kiegészítette a Szolgálati Utasítás, amely így rendelkezett: „*a honvéd lelkészek az ellenség előtti minden alkalommal az alább megnevezett tárgyakat kötelesek egy bőrtáskában magukkal hordani: a stólát, egy keresztet, egy szelencét a szent kenettel való ellátásra és az egyházi szertartások könyvét. A hadra kelt sereghez beosztott minden honvédlelkeseknek egy vörös keresztel ellátott fehér karszalagot is be kell szereznie.*”²⁸ Ezen kívül – 1915 augusztusától – minden tábori lelkész magánál tartotta a számmal regisztrált tábori kápolnáját, amely belül vászonnal bélelt faláda volt, és benne tárolta az öltözetét, egyházi ruháit, az érc tárgyakat, a miséző deszkát és az oltárkövet.²⁹

Szolgalat a frontvonalban

A kitört háborúban rendkívüli körülmények között kellett helytállniuk a katonáknak és akadályt jelentett az is, hogy az eltűzött optimista hangulatot követően, váratlanul érte őket a hadiállapottal járó sok viszontagság, nélkülözés. A technikai fejlődés a korábbiaknál pusztítóbb fegyvereket eredményezett és egy új, eddig ismeretlen háború alakult ki, amely hatalmas veszteségeket és rendkívül sok sebesülést okozott a szembenálló feleknek. A korban a lakosság nagy része vallásos volt és aktív hitéletet élt, ami nagymértékben meghatározta a gondolkodásukat és viselkedésüket.

27 RK. 1915. október 30. 244921/7. sz. körrendelet.

28 Szolgálati Utasítás 1913. 26. §.

29 Varga A. J.: i. m. 2010. 80.

„... a mi katonáink jámborak és istenfélők, még azok is megtanulnak ott újra imádkozni, akik már elfelejtettek.”³⁰ – számolt be harctéren tett látogatásáról Bjelik Imre³¹ tábori püspök 1915-ben. A tábori püspök gondolatait támasztják alá Zelényi Menyhért a császári és királyi 26. gyalogezredben szolgáló katolikus tábori lelkész szavai is a tisztikar és a legénység hitéletéről: „...nagy megnyugvással jegyzem meg, hogy tisztjeink a vallásos élet terén kifogástalan magaviseletet tanúsítanak. Az istentiszteletekre nemcsak a legénységet küldték, de maguk személyesen jelentek meg azokon....”³²

A legénységgel kapcsolatban is hasonlóan vélekedik a tábori lelkész, kiemeli, hogy viselkedésük, magatartásuk és istentiszteleteken való részvételük, mind azt bizonyították, hogy „erősen hisznek Istenben, imádják őt és remélnék segítségében.”³³ A vallás terjedésével, a hit megélésével kapcsolatban az ezrednél szolgáló lelkész szavai egybecsengenek az egyházi felettese szavaival: „...azt szokták mondani, aki imádkozni akar tanulni, menjen a tengerre. Mi is mondhatjuk, hogy a lövészárók az isteni félelem erős felgerjesztője.”³⁴ A két visszaemlékezésből hiba lenne általánosítani, de a kor gondolkodásmódjának és hitéletének ismeretében levonhatjuk azt a következtetést, hogy az I. világháborúban harcoló katonák nagyobb százalékban istenfélő emberek voltak, mint istentagadók, így nagy szükségük volt a tábori lelkészek segítségére, támogatására, akik az embertelen körülmények között a nehéz pillanatokban is segítették őket.

Talán a legfontosabb az volt, hogy a katonáknak lehetőségük legyen szentmisén, istentiszteleten részt venni, amely a civil életben is fontos volt a hívőknek hétről hétre, de a harcok szünetében talán még inkább. Így emlékezik egy jeles alkalomra egy tartalékos főhadnagy a korabeli újság hasábjain: „Megható az istentisztelet a harcmezőn. Az oltárt – ha lehet – a bakák felvirágoztatják, feldíszítik lelkük ízlése és hite szerint. Van olyan katona, aki az oltárdíszítéshez úgy járul hozzá, hogy a Szűz Mária-kép alá felfüggeszti az arany és ezüst vitézségi érmeit. A pap födetlen fővel, dacolva széllal és hóval, prédikál – hangja ércesen zeng, mint bizalmat keltő remény. A tábori pap kétszeresen is jó pásztorunk ilyenkor, ő közvetíti a hálánkat, érzelmiünket, alázkodásunkat az Istenhez. [...] Amikor azt mondja: a hazáért, – már dobban a szívünk, s nem

30 Bjelik Imre 1915.

31 Bjelik Imre (Illava, 1860. – Nagyvárad 1927.) 1911. július 1-én nevezik ki az Osztrák – Magyar Monarchia tábori püspökévé, hivatalát az összeomlásig tölti be.

32 Zelényi Menyhért: „Harctéri tapasztalataim a huszonhatosoknál” In: Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár. Császári és királyi 26. közös gyalogezred iratanyaga, II. Fondőcsoport 474 5. doboz.

33 Uo.

34 Uo.

*félünk, s az erős katonából síró gyermek lesz, bizony – nem a templomban sírnak a keresztények, hanem a harctéren az istentisztelet alatt a katonák.*³⁵

A tábori misék helyszínének kiválasztása és a szertartások megtartása azonban nagyon gyakran akadályokba ütközött.³⁶ Természetesen a legfontosabb tényező, amit figyelembe vettek a szertartások meghirdetésekor, az a harci helyzet illetve az alakulat szolgálati beosztása volt. Ennek értelmében előfordult, hogy nem mindig a vallás által előírt időpontban tudták megrendezni a tábori miséket, de igyekeztek lehetőséget biztosítani rá. Zelényi Menyhért így emlékezik a frontvonalban tartott istentiszteletekre: *„Vasárnap és ünnepnapokon rendszeren két helyiütt tartottunk istentiszteletet, felhálva más és más tartalékban levő vagy a lövészárokból összegyűjtött csapatoknál. Az istentisztelet rendszeren szentmiséből és szentbeszédből állt...”*³⁷ Ezek az alkalmak igazodtak a különleges helyzethez. Ugyanis az egyházi személyek nemcsak a hitbéli teendőkre, hívták fel a figyelmet, hanem a háborús körülményekről is szóltak, sok esetben így buzdítva és további kitartásra ösztönözve a hallgatóságot. *„...[szentmise] befejeztével lelkesítő beszédet intéztem a tűzkeresztségen még át nem esett legénységhez, miután a régi harcosok java részben már Szerbiában és oroszországi ütközetekben pusztult el.”*³⁸ – emlékezett Mándoki Sándor a magyar királyi 40. honvéd gyaloghadosztály tábori lelkésze egy ilyen alkalomra. Ha volt rá lehetőség, akkor nagyobb tervezett hadműveletek előtt vagy az állásháború időszakában felváltás előtt, igyekezett a hadvezetőség lehetőséget biztosítani szentmisén való részvételre. *„...nagy ovációk közepette ellovagoltam a 46. ezredhez, hol az egész kivonuló ezred előtt tábori mise volt és miután az ezred állásba megy és mi nagy csata előtt állunk a »Generalabsolutiot« adta a celebráló pap egy lélekemelő prédikáció után mindnyájunkra.”*³⁹ – írta József főherceg, a Doberdó-fennsíkot védő temesvári VII. hadtest parancsnoka, a háború után megjelent visszaemlékezésében. Generalabsolutio általános feloldozást jelent az elkövetett bűnök alól, amelyet a katolikus vallás kánonjai alapján csak rendkívüli helyzetben egyszerre több hívőnek adhattak és adnak fel az atyák. Ez nem helyettesítette teljes egészében a fülbegyónást, de feloldozást jelentett egy, a harcmezőn bekövetkezett halál esetében. Ameny-

35 Székesfehérvári Hírlap. 1915. április 25.

36 Az egyházi előírásoknak megfelelően csak olyan helyen tarthattak szertartást, amely meg volt szentelve. A II. vatikáni zsinatig csak megszentelt oltárkövön szentmisét bemutatni, a kehely és a paténa az oltárkövön nyugodott, amelyet a tábori lelkész vitt magával.

37 Zelényi M.: i. m.

38 Mándoki Sándor naplója. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár. Tanulmányok Gyűjteménye 756. 1915. október 10. 39. füzet.

39 József főherceg 1928. II. kötet 436.

nyiben a katona visszatért a harcból, akkor a bűnbocsánathoz meg kellett gyónni bűneit.⁴⁰

Nagyon fontos volt az ünnepek megélése a katonák lelki élete, hitük megtartása, erősítése szempontjából. Az előkészületekben a tábori lelkeseknek fontos feladatuk volt. Az alakulat parancsnokával egyeztetve ők dolgozták ki az ünnepre való lelki felkészülésnek menetrendjét és magának az ünnepnek a megtartását. Karácsonyhoz közeledve a bakák tartalékban eltöltött szabadidejükben betlehemes előadásokra készültek, és ajándékokat készítettek bajtársaiknak, szeretteiknek a „*belőtt gránátok, srappnelek darabjaiból.*” Ahogy közeledett az ünnep, a várakozás egyre fokozódott. Igyekezték a tisztikar és a legénység lelkileg is felkészülni a Megváltó eljövetelére. Mindenkinek biztosítottak lehetőséget a szentgyónásra és szentmisehallgatásra. Ezt a tábori lelkesek pontos és körültekintő időbeosztásával sikerült elérni. A gyertyagyújtást, ha lehetett betlehemes játékkal tették emlékezetessé a katonák: „*Amint alkonyodott, kivonult a dandár a hófödte mezőre. Ott magasztos díszletek között várt a legénységre a betlehemi játék, melynek rendezéséhez nagyobb buzgósággal fogtam, mint Reinhardt az ő cirkuszi látványosságaiboz. Messze elhagyott temetőben elbújtatott kértösök fújták a nyitányt. Aztán magasan az égbe nyúlva kigyulladt a betlehemi csillag és kétszáz elrejtőzött magyar baka a domb túlsó oldaláról elénekelt két betlehemi éneket. Mibelyt az ének elhallgatott, működni kezdtek a tábori fényszórók és megvilágítottak egy betlehemi istállót, amely eddig a sötétségben rejtőzött. Az istállóban ott volt Mária a kis Jézussal és a három királyok ott térdeltek előtte. A katonazenekar pedig rázendített egy oratóriumra. Ennek végétével kialudtak a reflektorok, behettük a látóhatáron óriási rózsakévék gyulladtak ki és vörös fényükben ott állott egy nagy feszület sziluetije.*”⁴¹ – írta egy visszaemlékező a napilap hasábjain.

Arról, hogy az ünnepen ajándék is legyen, az otthonról érkezett csomagok gondoskodtak. A feladók mindent elkövettek, hogy a távolban szolgálatot teljesítő szerettük ne szenvedjen hiányt semmiben, még akkor sem, ha ők a hátszágban nélkülöztek. Az ünnepi alkalmakkor került sor az alakulatok hadkiegészítő körletében történt jótékonyági gyűjtések során összegyűjtött tárgyak szétosztására is. Azonban a hadvezetőség sem feledkezett meg harcoló fiairól. Minden tiszt és honvéd apró ajándékot kapott, amely beszerzése és annak fedezetének kigazdálkodása az ezredek élelmezési tisztjének a feladata volt. A cigarettatár-

40 Stencinger N.: i. m. 2011. 63–76.

41 Az Est. 1916. december 27.

cáknak, pipadohánynak a legénység nagyon örült, míg a tisztek nemes borokat, pezsgőt kaptak ajándékba.

Az ünnepi alkalmat igyekeztek különleges „*menázsival*” is emlékeztessé tenni. Előfordult, hogy a napi menü mellett ez „*csak*” mákos bobajkát jelentett, de akadt olyan alakulat is, ahol a rendes étkezésen kívül hideg sült, sonka, szalonna, sajt, feketekávé, rum, szivar vagy akár egy kulacs bor is járt mindenkinek. Természetesen, ahogy a háború húzó-dott, egyre szegényesebb lett a kínálat. Az ünnepi vacsora elköltése után, ha a harci helyzet megengedte, a katonák beszélgetéssel, levélírással töltötték szabadidejüket. Ezt a parancsnokságok igyekeztek nekik biztosítani a karácsonyi ünnepek alatt 24-én délután, továbbá 25-én és 26-án a tiszteknek és legénységnek teljes pihenést engedélyeztek.

Azoknak, akiket az első vonalba szólított a kötelesség, attól függött a Szenteste hangulata, hogy milyen harci tevékenység zajlott az általuk védett szakaszon. Gyakran előfordult, hogy komoly harcok dúltak a szeretet ünnepén, de voltak különleges esetek is. Ezek közül az egyik legérdekesebb a császári és királyi székesfehérvári 69-es gyalogezred III. zászlóaljának katonáival történt meg az Isonzó mentén 1915 karácsonyán. Az általuk védett vonalak közelében volt a 240-es magaslat, amelyen egy több méteres szép fenyőfa állott, amit az ellenséges vonalokból is jól láttak. A magyar bakák feldíszítették a gyönyörű fát és szenteste bekapcsolták rajta a villanykörtékből álló égősort. Amint az olasz katonák érzékelték a felvillanó fényeket, tüzet nyitottak rá. Azonban amikor látták, hogy mi világít, abba hagyták a lövöldözést és egész éjjel béke honolt a front ezen szakaszán, amelyet a mindkét oldalról jól látható karácsonyfa garantált.⁴²

A húsvét is hasonló előkészületekkel telt, mint a karácsony. Ekkor fontosnak tartották, hogy ki –ki lehetősége és akarata szerint megtarthassa a nagybőjtöt, a gyónást és felkészülhessen az ünnepre. Az előkészületnek a része volt a nagybőjt kötelmeinek a megtartása is. Húsvét előtt igyekeztek olyan étrendet biztosítani, ami lehetőséget adott a nagybőjt megtartására. Ennek kialakítása a tábori lelkész és az ezred élelmezési tisztjének feladata volt. Nem sokkal a háború kitörése után a Szentszék által kibocsátott regula enyhítette az önmegtartóztatást, de így is különleges eljárásra volt szükség annak megtartásához. Az első vonalakban harcolókat teljes mértékben felmentették a tilalmak alól. A húsmentes ételeket nem tudták biztosítani számukra illetve a napi há-

42 Crettier Ferenc: A volt császári és királyi 69. „Hindenburg” vezértábornagy nevét viselő gyalogezred története (1910-18) és világháborús emlékalbuma. Cegléd. 1937. 306.

romszori étkezés megkötése nagyon legyengítette volna a katonákat. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a frontvonalban 1917–18-ban komoly ellátási nehézségek voltak illetve már korábban is előfordult, hogy a napi harci cselekmények miatt nem juthatott el az élelem a harcolókhoz.⁴³

Az ünnepek mellett a katonák hitének gondozása, a lelki problémáik megoldásában talán a legnagyobb szerepet a tábori lelkésszel folytatott személyes beszélgetések jelentették. Ennek a kommunikációnak elengedhetetlen feltétele volt a közös nyelv. „Az Isonzó tájáról egy katonatiszt a következőket írja: - *A századom fele magyar, másik fele román.*”⁴⁴ Ez nem volt ritkaság, ezért a tábori lelkészeknél alapkövetelménynek számított, hogy a magyar és német nyelv mellett rendelkezzenek más nyelv ismeretével is, elsősorban olyanéval, amelyet a legénység tagjai közül sokan beszéltek.

Ezt támasztja alá Berta Lajos tábori lelkész a mindennapjairól és a személyes beszélgetések fontos szerepéről így számolt be levelében: „*Napirendem: reggel 7-kor szentmise, mely alatt az előző délelőtt gyónt legénység áldozik, (rendesen egy fél század) 1/2 8-tól -1/2 11 gyóntatás, 1/2 11-kor szentmise: utána „cercle” vagyis értekezés az otthoni dolgokról, politikáról, magas diplomáciai kérdésekről; legtöbbször a béke lehetőségekről és gazdasági dolgokról. Mindenki elmondja, ami a szívében fekszik, mesél a hazaiakról s teljesen úgy tekintenek, mintha született székegy lennék.*”⁴⁵

A katonák lelki gondozásának szerves része volt a személyes beszélgetések mellett, hogy különböző vallásos tárgyú olvasmányokkal látták el őket. Ezeket a kiadványokat a hadsereg bocsájtotta rendelkezésükre, vagy a különböző civil szervezetek gyűjtötték a számukra a hátszágban. Az imakönyveket és Bibliákat örömmel forgatták a honvédek szabadidejükben. Az előbbi kiadványokban nemcsak imákat találtak különböző alkalmakra, hanem vallásos tárgyú leírásokat a harci helyzetben felmerülő problémák megoldására.

Különleges szerepet játszott a harcoló katonák életében a levélírás. Egyéb kommunikációs lehetőség hiányában, a személyes látogatáson kívül, ez az egy módja volt az otthonnal való kapcsolattartásnak. Ez nem minden esetben volt csak pozitív dolog, hiszen a távolban levő így értesülhetett az otthoni gondokról és bajokról is, amely számos esetben csak növelte benne a feszültséget. A legtöbb esetben azonban támogatást adott. Egy különösen szép példája ennek a szécsiszentlászlói házaspár,

43 Stencinger N.: i. m. 2011. 67–76.

44 Vitéz Imre: A Doberdói pokol. Budapest. 1916. 16.

45 Hangok Hazulról 1917.

Jankó Zsigmond és Kovács Matild levelezése a háború alatt. A gyakori levélváltásokból, a levelek tartalmából és hangvételéből kiderül, hogy kettejük meghitt kapcsolata erőt adhatott a nehézségek leküzdéséhez.⁴⁶ Mivel a katonák egy része írástudatlan volt, így a tábori lelkészeknek nagy szerepük volt a levelezésben is, bár ez nem tartozott a szigorúan vett szolgálatukhoz, ez esetben ők segítettek ugyanis a levelek olvasásában és írásában, ez nagy segítséget jelentett a harcolóknak.

„*Harcz alatt a hadosztály lelkészek hadosztályuk kötözőhelyén tartózkodnak. Mibelyt a kötözőhely felállítatik, kötelesek további parancs bevárása nélkül odamenni és mindaddig ott maradni, míg az összes sebesültek ellátása felhagyatik.*”⁴⁷ – határozza meg a honvédlelkészek harcok alatti helyét és feladatát a szolgálati utasítás. Az I. világháborúban kötözőhelyeket nappal két zászló – egy vörös kereszt fehér alapon és egy fekete-sárga – jelezte, éjjel pedig egy vörös kereszt jelző lámpa tette felismerhetővé. Az itt tartózkodó és szolgáló lelkész fő feladata „*vallás vigaszjaiban valamennyi sebesültet részvételen, tekintet nélkül arra, hogy mely csapathoz tartozik.*”⁴⁸ Itt fizikailag is, lelkiileg is kimerítő szolgálat várt a lelkészekre. A sebesültek közül kiemelt figyelmet kellett fordítani a súlyosakra, akik esetleg nem élhették túl a traumát vagy a kórházba szállítást, neki feladták az utolsó kenetet és igyekeztek megkönnyíteni számukra az utolsó órákat. A nehéz és emberpróbáló munkát így idézi fel József főherceg: „*Mikoli-n az egészségügyi intézet kavernájába akarok menni, de a bejárattól nem messze látom a papot, - egy vitéz fiatal pap, kit én különösen nagyra becsülök, mert ő a haldoklókat a legvadabb pergőtűzben is mint egy angyal látja el az utolsó szentséggel. Ott áll a három hordágy között, a stóla rajta van és imádkozik. Három haldokló –életerős, virágzó ifjú -, kik áhítattal várják a legszentebb viaticiumot. Szegények nagy áhítattal megáldoznak és veszik fel az utolsó kenetet és csendesesen átszenderülnek, mint a mártírok a jobb létre, és én egyedül állok itt a pappal.*”⁴⁹ A sebesülteket, ha lehetőség volt rá, innen az első vonalak mögött található tábori kórházakba szállították, ahol tovább folyt a gyógykezelésük: „*ez az igazi szamaritánusi munka, amelyhez hasonló sehol sem adatott. Ha valaki otthon a falujában, városában tud dolgozni, úgy itt, ilyen kórházban kimerült és sebesült katonák között igazán tudhatott dolgozni*”⁵⁰ – vélekedett erről Kirner Bertalan tábori lelkész.

„*Ha a csatátér birtokunkban marad és a halottak temetése rendeltetik el, úgy a hadosztály lelkészeknek az elesetteket be kell szentelniök; egyáltalán minden hon-*

46 Šövegeš Lipovšek, Gordana: Vágyakozás a lövészárokból Lendva. 2014.

47 Szolgálati Utasítás. 1913. 27. §.

48 Uo.

49 József főherceg: i. m. 1928. III. kötet 217.

50 Kirner Bertalan: Betegápoló lelkész munkája a világháborúban. Budapest. 1915.

*véd lelkész gondoljon minden esetben a halottak beszéltetésére.*⁵¹ – rendelkezik a szolgálati utasítás vonatkozó passzusa az áldozatok végső nyughelyére helyezéséről.

A háború kitörésekor senki nem számított elhúzódó harcokra, és ahogy az idő haladt, folyamatosan nőtt a hősi halált halt katonák száma is. Ezzel egyenes arányban nőtt a probléma az elhunytak végső nyugalomra való helyezésével kapcsolatban. A Monarchia hadvezetését kettős cél vezette, amikor a temetkezésekről rendelkezett, egészségügyi szempontból a temetetlen halottak járványveszélyesek voltak, illetve a sok halott bajtárs látványa lélektanilag rossz hatással volt a harcolókra. *„Irtóztató fülledt hullaszag [...] borzasztó e sok rothadó hús s fekete aludt vér, ami mindenütt hever és tapad; oly szörnyűséges, hogy a réműlettől jéggé dermed lelkem [...] a rothadó bajtársak között mozdulatlanul feküdni a nehéz kábító hullaszaggal tüdejükben, ettől meg kell, hogy örüljenek.*”⁵² – emlékezett a József főherceg a temesvári VII. hadtest parancsnoka egy harctéren tett látogatás során az őt ért benyomásokra.

A hősi halottak végső nyugalomra helyezéséről tehát gondoskodni kellett. Az egyik legfontosabb feladat a személyazonosságuk meghatározása volt. A Monarchia hadseregében szabványosították a tiszteknek a réz, közlegényeknek a vasból készült azonosítási jegyotkot, amely tartalmazta az elhunyt azonosítási céduláját. Ezen feltüntették az elhunyt nevét, alakulatát, rendfokozatát, vallását, születési helyét és idejét, címét, a védőoltások, amiket kapott, sőt még halál esetén a tájékoztatni kívánt személyt és annak címét is. Ha az azonosító cédula sérült vagy eltűnt, gyakran a társai azonosították az elhunytat. Abban az esetben, ha ez nem vezetett eredményre, névtelen sírba helyezték a földi maradványokat. Ez esetben *„előfordult, az a szomorú eset, hogy az otthon levők hozzátartozójukról semmi biztosat nem tudhattak meg.*”⁵³ A lelkészek, különböző vallási felekezetek képviselőivel együttműködve, pontos nyilvántartást vezettek. Az anyakönyvi űrlapot eljuttatták a vezetőlelkészeknek, aki a beérkezett adatokat összegezte az anyakönyvi íven.

A harcok kezdetétől minden arra alkalmas helyet felhasználtak a sírok ásására. Nagyon gyakran előfordult, hogy nem csak saját halottat kellett örök nyugalomra helyezni: *„Közvetlen a híd mellett, baloldalt láttam két orosz halottat, egy előretolt harcjárőr két vitézét, kik a szeptember 3-i harcokban estek el. Az egyikük gödörben, homlokán két géppuskagolyótól ütött kicsiny lyuk, a*

51 Szolgálati Utasítás 1913. 27.§.

52 József főherceg: i. m. 1928. II. kötet. 314.

53 Zelényi M.: i. m.

*halovány arcon aludt vérpatakok feketéllettek. A másik már a gödör szélén fekiüdt, úgy látszik felugrott akkor érte a lövés, mely kioltotta az életét. Eltemettük szegényeket.*⁵⁴ Amennyiben lehetséges volt, igénybe vették a frontvonal közelében található települések köztemetőit is. A helyiek sírhelyeitől elkülönülve alakították ki a katonák végső nyughelyét. Külön helyre temették a tiszteket és elkülönítve a legénység sorai közül kikerült hősokeket. Az egykori harcok helyszíneit kutatva ma is sok polgári temetőben vannak síremlékek az I. világháború időszakából az Isonzó mentén. A harcok elhúzódása és az elhunytak nagy száma miatt létrehoztak külön katonatemetőket is minden frontvonalon. Békeidőben külön rendelkezések szóltak a katonatemetők rendjéről: *„katonai temetőbe való temetésre illetőleg a következők hozatnak tudomásra: 1, a, közös hadseregbeli és honvédségbeli tényleges és rokkantállományban tartozó elhalt tisztek és katonai hivatalnokok, továbbá a rangosztályba nem sorolt havidíjasok és ezek hozzátartozói, b, a tényleges állományba sorolt legénység és hozzátartozói⁵⁵ c, azon tartalékos és szolgálaton kívüli viszonybeli elhalt tisztek, kik vagy hivatásszerű tisztek vagy valamely havi vállalatban részt vettek.*⁵⁶ Természetesen a harcok során a frontvonalban kialakított katonatemetőkre a fenti jogszabály nem volt érvényes és minden esetben a harcokban hősi halált halt honvédeket temették el. A sírkertekben a hősi halottak nagy száma miatt kialakítottak tömegsírokat is. Ezeket folyamatosan használták. A sorokban fekvő holttesteket földdel választották el egymástól és a sírt csak akkor temették be és szentelték meg, ha az megtelt.

A végső útra a lelkész nem minden esetben tudta elkísérni az elhunytat. Akadályoztatása esetén utólag szentelte meg a sírt. A tisztek sírhelyei külön részben, a legénységtől elkülönítve voltak a temetőkben és őket minden esetben fakoporsóban helyezték végső nyugalomra, amíg a honvédeket sátorlapba csavarva fektették a sírba. Érdekes, a temetkezéssel kapcsolatos adalékkal szolgál Zelényi Menyhért visszaemlékezése: *„Az otthoniak talán meg fognak egy kicsit ütközni azon, ha tudomásukra hozom, hogy halottairól a felső ruhát, ha jó volt, akkor levettük. Most azonban ők is belátják, hogy a hadvezetőség ezen intézkedése helyes volt, hisz a halottaknak úgy sincs szükségük ruhára; nekik nyugalom s örök béke kell”*⁵⁷

A temetőket folyamatosan gondozták az erre kirendelt katonák. A frontvonal közelében levő sírokat gyakran látogatták a bajtársak év

54 Mándoki S.: i. m. 1915. szeptember 9. 38. füzet.

55 Hozzá tartozó alatt a feleségeket és gyermekeket értették.

56 HIM. HL. Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvéd Főparancsnokság iratai 4296/fp.- 1893, 290. doboz.

57 Zelényi M.: i. m.

közben is, de a halottak napja idején különösen. A sírokra mezei virágokat szedtek, ha erre lehetőségük volt illetve az évszakok lehetővé tették, és gyakran készítettek kis emléktárgyakat töltény és gránáthüvelyekből is. 1916-tól hadtestenként hadsír gondozó osztályokat állítottak fel, ahol tervező, festő, fényképész, szobrász, földmérő, kertész- és építőcsoport is volt a temetők ápolására.

Rendkívül pontos nyilvántartást vezettek a sírkertekről, amelyről így ír Szabó István megjelent munkájában: „...a sírok különben az egész kert tervrajzában számozva vannak, a szám melletti rubrikában el van könyvelve minden halott neve, születési éve, csapatteste illetékessége és a halál helye, valamint az is, hogy mikor temették el. Annyira rendezve van a katonatemetők ügye, bármikor az eső már lemosta a fakesztre írt nevet, megtalálnának bárkit a mértanilag rendezett, szépen számozott kertben”

A tábori lelkész vagy az alakulat írnokának feladata volt a hivatalos értesítő kiküldése az elhunyt családja számára. Előfordultak egyedi esetek is: „...a hős fiú nekem jó barátom, az ezrednek szeretett tagja, kiválóan teljesítette mindvégig kötelességét. Katonái rajongva szerették. Nagyon fáj a csapás, ami Önöket érte, így hát el tudjuk képzelni az Önök nagy fájdalmát. De reméljük, hogy a Mindenható Isten, ki ezt a keresztet vállunkra helyezte, erőt fog adni annak elviselésére. Ő adta, ő vette el”⁵⁸ – írta Hoitsy L. Pál, a székesfehérvári 17-es gyalogezred tábori lelkésze Csokonay Emilnek fia, László, hősi halálakor a hivatalos értesítés helyett.

A fogságba került katonák lelkiállapota is természetesen rossz volt. Ezt a hangulatot a fogságba esés ténye mellett fokozta a bizonytalanság is. Az elfogott tiszteket és legénységet külön táborban őrizték. Ez megnehezítette a fogságba került tábori lelkész dolgát, aki ha pasztorizálni szeretett volna a legénységi táborban, a korábbi tiszti beosztása miatt, a fogva tartók külön engedélye kellett, amit nem minden esetben adtak meg. A különböző táborokban szigorú napirend szerint éltek a foglyok, és az sem volt mindegy, hogy melyik nemzet foglya lett a katona. Természetesen a szokatlan körülmények között is igyekeztek megőrizni, erősíteni hitüket, ahogy azt a frontvonalban szolgálva is tették.⁵⁹

A tábori lelkészeknek különleges kötelezettségeik is voltak, amelyről a Szolgálati Utasítás 19. paragrafusában rendelkezett, amely „i” pontja tartalmazta az egyházi személyek kivégzések során teendő szolgálatát. Egy ilyen esetre emlékezik dr. Horváth Lajos a császári és királyi 69. gyalogezred tábori lelkésze: „Ezzen az éjjelen úgy aludtam a szénaboglyában,

58 Székesfehérvári Friss újság. 1916. október 15.

59 Stencinger N.: i. m. 2011 96–98.

ahogy a lázas beteg szoktak. Szőrnyű álmaim voltak, minden félórában felriadtam. Azt álmodtam, hogy öccsemet, aki ekkor VIII. gimnazista volt otthon, háborúban öncsonkítás miatt agyonlőtték. Az anyám olvasta fel az erről szóló hivatalos levelet. Egész valómban remegve ugrottam fel. Megnéztem az órám, még csak este 1/2 10 van. Pedig mintha három éjszakát aludtam volna. Végre reggel lesz. Hűvös, borongós galíciai reggel. Vastagon szítal a köd. Hat öncsonkítónak minősített katona áll a Hilfsplatzon. Ezeket egy őrmester kísérete két katonával fel a hegytetőre. Én utánuk mentem lóháton. Fenn a hegytetőn már lázas készülődés, pucolódás. Az idegen is láthatta, hogy itt valami rendkívüli lesz. Az ezredes egy hevenyészett földhányásba utasított. Előtte két szuronyos baka állt. Ebben volt a szerencsétlen halálraítélt. Kétségbeesetten ragaszkodott az életéhez, ami természetes. Amikor kijöttem, illetve kimásztam vele a kis putriból s meglátta az egész ezredet négyyszögbe felállva, hátborzongató ordításba tört ki: » Jaj nekem, saját bajtársaim lőnek agyon! « A többi azután percek alatt lejátszódott. Egy fához kötözték és 6 békebeli mesterlövész baka végrehajtotta rajta az ítéletet.⁶⁰

Előfordulhatott, hogy a tábori lelkészek követtek el olyan cselekményt, ami fegyelmi vétséget vont maga után. Ha ez katonai vétség volt az esetben a szolgálati szabályzat arra vonatkozó passzusa volt a mérvadó, ha egyházi vétség, akkor római és görögkatolikusok esetében a superior, más felekezethez tartozók esetében a felekezethez tartozó legidősebb egyházi személy volt jogosult a bíráskodásra.

Az első világháború arcvonaláiban harcoló katonák a „boldog békeidők” polgári civil életéből egy teljesen más világba csöppentek a harcok megkezdése után. Ebben a szokatlan világban kellett helytállniuk, megőrizni emberi mivoltukat a legnagyobb embertelenség közepette. A hitük sokaknak segített, azonban sokan voltak azok is, akiknek nem. Mégis úgy gondolom, hogy többen voltak, akiknek igen, és ebben nagy segítséget nyújtott a tábori lelkészek szolgálata, akik közül a már idézett Berta Lajos így ír a katonák között eltöltött évekről: „Annyi tiszta papi öröme egy papnak sincs, mint a tábori lelkésznek.”⁶¹

60 Crettier F.: i. m. 1937. 381.

61 Hangok hazulról 1917.

